

TÜRKİYE'DE KADIN VE SİVİL TOPLUM: ÖRGÜTLENME VE SON EĞİLİMLER

Hande Paket*, Selin Özoğuz** ve Barış Gençer Baykan***

Yönetici Özeti

Dünya Ekonomik Forumu tarafından açıklanan "Küresel Cinsiyet Uçurumu 2007" raporuna göre Türkiye, kadın erkek eşitliği açısından, 128 ülke arasında 121'inci sırada yer alıyor. Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitsizliği tüm şiddetiyle sürerken, kadın hakları örgütleri bununla nasıl mücadele ediyor? Bu araştırma notundaki faaliyet alanları ve mücadele araçları eksenli inceleme 2000'lerde kadın hakları mücadelesinin konu odaklı gerçekleştiğini gösteriyor. Kadın hakları örgütleri, farkındalık yaratma, eğitim ve kadına karşı şiddet konularında aktif olarak çalışıyorlar. Kadınların ekonomik ve siyasal yaşama katılımları son yıllarda öne çıkan konular arasında. Kadınların toplumsal cinsiyet eşitsizliğiyle mücadelede en sık kullandıkları araçlar lobi faaliyeti, bilinçlendirme, eğitim, medya kullanımı, kampanya ve proje geliştirmektir. AB'ye katılım süreci, cinsiyet eşitliği politikalarının oluşturulmasında hızlandırıcı bir rol oynuyor.

Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitsizliği

Dünya Ekonomik Forumu tarafından açıklanan "Küresel Cinsiyet Uçurumu 2007" raporuna göre Türkiye, kadın erkek eşitliği açısından, 128 ülke arasında 121'inci sırada. Her beş kadından biri okuma yazma bilmiyor.¹ 15-19 yaş arasında, 850 bin kişilik, okula gitmeyen, iş aramayan, ev işleri ile meşgul dev bir genç kadın ordusu mevcut.² Kadınlarda istihdam oranı % 23.³ Her üç kadından biri fiziksel şiddet görüyor.⁴ TBMM'de kadın milletvekili oranı %9. Yerel yönetimlerde ise kadınların oranı % 1 civarında.

Bu rakamların da çarpıcı olarak altını çizdiği üzere, Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitsizliği tüm şiddetiyle sürerken, kadın hakları örgütleri bununla nasıl mücadele ediyor? Bu araştırma notu, Türkiye'de kadın hakları örgütlerinin genel durumunu bölgesel dağılımları, çalıştıkları alanlar ve mücadele araçları açısından ortaya koymayı amaçlıyor. 1980'lerde kadın hareketine sokakta mücadele ve eylem damgasını vurmuşken, 1990'larda kadın hareketi kurumsallaşmaya başlıyor.⁵ Bu araştırma notundaki faaliyet alanları ve mücadele araçları eksenli inceleme ise, 2000'lerde kadın hakları mücadelesinin konu odaklı gerçekleştiğini gösteriyor. Özellikle kadının siyasal ve ekonomik yaşama katılımı mücadelesi ön plana çıkıyor.

Sivil Toplum Geliştirme Merkezi'nin (STGM) oluşturduğu STK veritabanında bulunan tüm sivil toplum kuruluşları içinden kadın başlığı altında 407 STK sınıflandırılmış. Bu sınıflandırmadan STK'ların değişik illerdeki şubelerini, resmi kurumları, odaları, dergi ve gazeteleri çıkardığımızda 276 adet kadın STK'sı buluyoruz. Daha yakından baktığımızda bu kadın örgütlenmelerinin değişik statülerde faaliyet gösterdiklerini gözlemliyoruz. Kadın örgütleri, dernek, kooperatif,

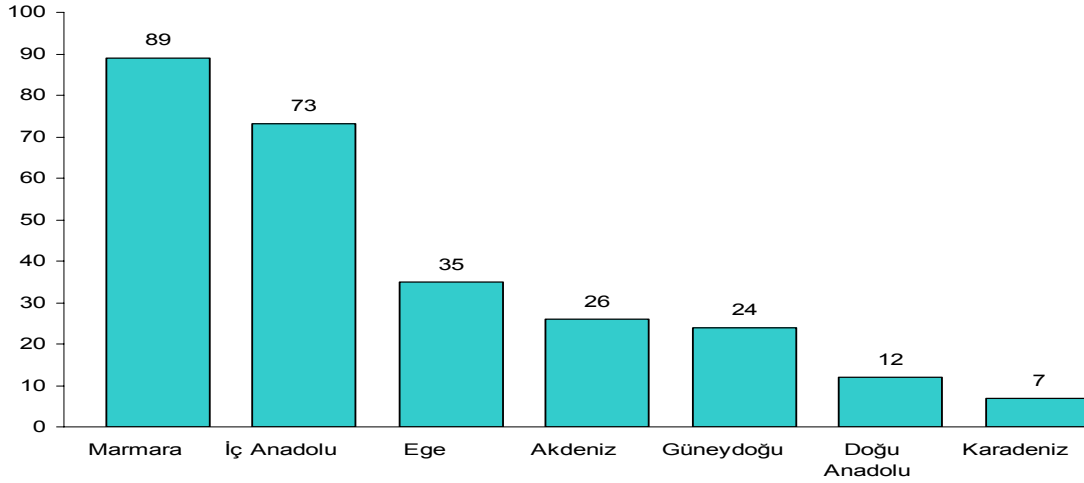
* Yrd. Doç. Dr. Hande Paket. Bahçeşehir Üniversitesi Öğretim Üyesi, hpaker@bahcesehir.edu.tr

** Yrd. Doç. Dr. Selin Özoğuz. Bahçeşehir Üniversitesi Öğretim Üyesi, selin.ozoguz@bahcesehir.edu.tr

*** Araştırma Görevlisi Barış Gençer Baykan, betam, baris.baykan@bahcesehir.edu.tr

girişim, komisyon, platform, grup, ağ, inisiyatif, meclis, akademi, vakıf, organizasyon, federasyon, şirket, oluşum gibi değişik örgütlenme tiplerini tercih ediyorlar. Ayrıca içlerinde ideolojik farklılıklar da barındırıyorlar. Araştırmamızda kadın örgütlerini ideolojik ayrımlara göre sınıflandırmaktansa hak temelli, aktif ve ulusal politikalara yönelik çalışma yapmalarını esas aldık. Ele aldığımız kadın örgütlerinin her beşinden birinin isminde “**dayanışma**” sözcüğü geçiyor. Bu adlandırma kadınların ortak mağduriyetleri karşısında dayanışmaya olan ihtiyacının bir ifadesidir.

Şekil 1: Kadın örgütlerinin bölgelere göre dağılımı

Kaynak: www.stgm.gov.tr

Kadın örgütlerinin coğrafi bölgelere göre dağılımında ilk iki sırayı Marmara (89) ve İç Anadolu (73) Bölgeleri, son iki sırayı da Doğu Anadolu (12) ve Karadeniz (7) Bölgeleri alıyor. Marmara ve İç Anadolu, kurumsallaşmış ve profesyonel kadın örgütlerinin merkezlerinin bulunduğu iki bölge olarak öne çıkıyor ve tek konu odaklı örgütler etkin olarak faaliyet gösteriyorlar. Kadın STK haritasına baktığımızda ulusal çaplı kadın örgütlerinin yoğun bir kurumsallaşma içine girdikleri ama bunun yerelde tekil örgütlenmeleri engellemediğini görüyoruz. Son yıllarda taşrada artan kadın örgütleri, merkezi kuruluşların şubeleri şeklinde örgütlenmenin yanı sıra bağımsız olarak da varlık gösterebiliyorlar. Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Karadeniz Bölgelerinde daha çok kadın dayanışma, danışma ve yardımlaşma dernekleri, kooperatifleri ve kadın evleri öne çıkıyor. Kadına yönelik şiddet ile mücadele için kurulan ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde 23 ilde faaliyet yürüten KAMER bu iki bölgeye özgü sorunları ele aldığından diğer kadın örgütlerinden farklılaşıyor. İller seviyesine indiğimizde kadın örgütlerinin yaklaşık % 60'ı Türkiye'nin nüfus olarak en büyük üç ilinde, İstanbul'da (70), Ankara'da (62) ve İzmir'de (24) faaliyet gösteriyor. Bu üç ilin ardından Diyarbakır (15) ve Adana (11) geliyor.

Kadın hakları örgütleri toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile mücadele etmek için neler yapıyor?

Tablo 1: Çalıştıkları alanlara göre kadın örgütleri

	Eğitim	Siyasi katılım	Hukuk	Şiddet	Ekonomik Yaşama Katılım	Güçlendirme/ Farkındalık	Sağlık	Cinsel İstismar/ Taciz	Bakım /Kreş
Ka-Der	X	X				X			X
Amargi	X			X	X	X		X	
Uçan Süpürge				X	X			X	
Pazartesi					X	X			
Willows	X					X	X		
Yerel Gündem 21	X	X		X	X	X	X		
KAGİDER					X	X			X
Mor Çatı				X		X		X	
KAMER	X				X	X	X	X	X
Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı					X	X			
Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler	X		X	X	X	X	X		X
Türkiye Home Net					X				
AÇEV	X	X				X			X
Kadın yurttaş Ağı- KAYA	X	X				X			
Türk Hukukçu Kadınlar	X	X	X	X				X	
Türk Kadınlar Birliği	X	X		X		X	X		

betam

Kadın hakları örgütlerinin çalıştıkları alanları incelediğimizde, göze çarpan hususlardan biri kadın hakları örgütlerinin hemen hemen hepsinin **Güçlendirme/Farkındalık yaratma** konusunda aktif olduğunu görüyoruz. Bunda Türkiye’de, özellikle 1980’lerde sokakta mücadele vermiş ve önemli kazanımlar elde etmiş güçlü bir kadın hareketinin olmasının payı büyüktür. **Eğitim** ve **kadına karşı şiddet**, bir çok kadın sivil toplum kuruluşunun aktif olarak çalıştığı diğer alanlar olarak göze çarpmaktadır.⁶ Kadın STK’ları hem genel farkındalık, hem de konularına özgü farkındalık eğitimleri vermektedir. Örneğin, Ka-Der cinsiyet kavramı, toplumda kadına yüklenen roller ve Türkiye’de kadının tarihi başlıklarının yanı sıra partilerde kadınların aleyhine işleyen mekanizmalar, demokrasi, katılım ve yurttaşlık üzerine de eğitim vermektedir. KAMER erken çocukluk dönemi eğitiminde cinsiyet rolleri ve ayrımcılık üzerine eğitim düzenlerken, Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler hem kadının insan hakları hem aile içi şiddet konulu eğitimler vermektedir. Türkiye’de kadın hareketinin özellikle kadına karşı şiddet konusunda

1980'lerden beri güçlü bir şekilde örgütlenmesi ve etkili kampanyalar yürütmesi, kadın hakları örgütlerinin şiddete karşı yaygın olarak çalışmasının temelini oluşturur. Hatta, 1980 askeri müdahalesinden sonra gerçekleşen ilk yasal sokak gösterisi kadına karşı şiddeti protesto etmek için düzenlenen yürüyüştü.⁷ Türkiye'de kadın hareketinin 1980'lerin sonunda ve 1990'ların başında **cinsel istismar/taciz** meselesi üzerinde önemle durduğunu ve etkili kampanyalar düzenlediğini biliyoruz⁸. Ancak tabloya bakıldığında, görece az sayıda kadın hakları örgütünün bu konu üzerinde aktif olarak üzerinde çalıştığı dikkat çekiyor. Buna rağmen, kadın hakları örgütleri, AB sürecinin hızlandırıcı etkisini arkalarına alarak cinsel istismar/taciz konusunun yasalara girmesinde etkili olmuştur.

Kadının siyasi katılımını arttırmaya yönelik çalışmaların son yıllarda giderek ilgi toplayan bir faaliyet alanı olduğunu görüyoruz. Bu konuya eğilen Ka-Der, Yerel Gündem 21, Kadın Yurttaş Ağı görece yeni oluşumlardır. Ka-Der 2007 seçim sürecinde çok etkili bir kampanya düzenleyerek, yerel ve ulusal karar mekanizmalarında kadın kotası (en az %30) uygulanması talebini ülke gündemine sokmuştur.

Bu tablodan çıkan son çarpıcı sonuç, kadın hakları örgütlerinin, **kadınların ekonomik yaşama katılımı** konusunda aktif olduklarıdır. Kadın emeğini değerlendirme ve istihdama katılımını sağlama konusu kadın hakları örgütlerinin gündemine görece geç girmiştir. Bu konuya son yıllarda bir çok kadın hakları örgütü ilgi göstermiş ve farklı yönlerden ele almıştır. Bu açılımlar arasında mikrokredi, kadın emeğini değerlendirme faaliyetleri, girişimciliği destekleme, ve işgücüne katılımın önündeki engelleri (bakım/kreş, eğitim, ataerkil yaklaşımlar) kaldırmayı saymak mümkündür.

Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin en çarpıcı gerçeklerinden biri, kadınların istihdam oranının %23,8 olmasıdır. Bu çok düşük rakam (erkeklerin işgücüne katılım oranı %73) son yıllarda fazla değişim de göstermemiştir.

	Lizbon hedefi	Türkiye	AB	AB (en yüksek)	AB(en düşük)
Kadın istihdam oranı	60	23,8	56,2	71,9	33,7

*TÜSİAD, Kagider. 2008. Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri: 332. 2007 yılı verileri.

Kadının çalışma hayatına katılımının bu kadar düşük olmasının, ekonomik özgürlükten kadının ailedeki konumuna, insan kaynaklarından kadının kamusal alanındaki varlığına kadar pek çok önemli sonuçları vardır. Ancak bu alandaki açığın sorumluluğunu sadece STK'lara yüklemek haksızlık olur çünkü kadınların işgücüne katılımının azlığı bir çok yapısal boyutu olan büyük bir sorundur. Örneğin, kadınların katılımını arttıracak etkili bir politika bakım/kreş ihtiyacını karşılamaktır; yani çocuk/yaşlı bakımının sorumluluğunu özel alandan kamusal alana taşımaktır. Ancak devletin bu yönde bir desteğinden söz etmek mümkün değildir. Tam da bu sebeple, kadın hakları örgütlerinin bu alanda başlatmış olduğu sorunsallaştırma çok ihtiyaç duyulan bir adımdır. Kadının işgücüne katılımının artırılması, 2000'lerde kadın hareketinin ilgi ve enerjisini en çok hak eden ve üzerinde önemle durulması gereken konuların başında gelmektedir.

Kadın hakları örgütleri toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile nasıl mücadele ediyor?

Tablo 2: Kadın örgütlerinin mücadele araçları

	Lobi	Hukuk	Medya	Bilinçlendirme/ Eğitim	Kampanya	Uzmanlık/ Proje	Eylem	Destek Danışma	Engelleme
KADER	X	X	X	X	X	X			
AMARGİ	X					X	X		
Uçan Süpürge	X		X	X		X			
Pazartesi			X	X					
Willows									
Yerel Gündem 21	X			X	X	X		X	
KAGİDER	X		X	X		X			
Mor Çatı			X	X	X	X	X	X	
KAMER	X		X	X	X	X	X	X	
Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı				X		X		X	
Türkiye Home Net				X	X				
Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler	X		X	X	X	X			
Türk Hukukçu Kadınlar	X	X	X	X	X				
AÇEV	X		X	X	X	X			
Kadın yurttaş Ağı- KAYA		X		X		X		X	
Türk Kadınlar Birliği	X		X	X	X				

 betam

Kadınların toplumsal cinsiyet eşitsizliğiyle mücadelede en sık kullandıkları araçlar lobi, bilinçlendirme, eğitim, medya, kampanya ve proje geliştirmedir. Bir mücadele aracı olarak hukuki kanallar nadiren kullanılmaktadır. (Buradaki hukuk başlığı bir mücadele yöntemine işaret etmektedir; Tablo 2’de geçen hukuk ise farklı bir başlıktır ve kadın STK’larının verdiği hukuki danışmanlık hizmetlerini belirtmektedir). En az başvurulan mücadele yöntemi eylemdir; ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin sonuçlarına dikkat çekmek için kamusal düzeni engellemeye ise hiç başvurulmamaktadır. Bu sonuç Türkiye’deki kadın hareketinin eylem geleneği düşünüldüğünde şaşırtıcı gelebilir ancak bu eylemlilik başka kaynaklarda da altı çizildiği gibi, 1990’larda yerini uzmanlaşmaya ve proje geliştirmeye bırakmıştır.⁹ Tablo 2’de uzmanlaşma ve

proje başlığı altında bunu da gözlemlemek mümkündür. Aktif kadın hakları örgütlerinin çoğu proje geliştirmeyi mücadele aracı olarak kullanmaktadır. Dolayısıyla, bu araştırma notu da azalan eylemlilik ve artan uzmanlaşma/kurumsallaşma eğilimini 2000'lerde de teyit etmektedir. Ayrıca kadın STK'larının eylemi nadiren mücadele yöntemi olarak kullanması ve engellemeyi hiç kullanmaması, Türkiye'deki diğer STK'ların genel eğilimiyle aynı yöndedir.¹⁰

Avrupa Birliği'ne adaylık süreci ve kadın hakları örgütleri

Avrupa Birliği'ne (AB) katılım süreci aday ülkelerde "cinsiyet eşitliği politikaları" konusunda hükümete bir baskı unsuru oluşturmuştur. Türkiye'de de 1990'ların sonunda AB katılımı süreci içinde hükümetler kadın STK'larının taleplerine kulak vermek durumunda kalmıştır. Türkiye'nin aday olduğu 1999 yılından itibaren Anayasa, Medeni Kanun ve Ceza Kanunu'nda önemli reformlar yapılmıştır. Kadın örgütlerinin AB adaylık sürecini baskı unsuru olarak kullanmaları sonucunda 1999'da CEDAW'a (Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi) konulan çekinceler kaldırılmış ve Ocak 2002'de de aile içinde kadın-erkek eşitliğini getiren yeni Türk Medeni Kanun yürürlüğe girmiştir. 2001 yılında AB müktesebatına uyum süreci içinde Anayasa'ya ailenin toplumun temeli olmasının yanısıra yenilik olarak ailenin eşler arasındaki eşitliğe dayalı olduğu esası girmiştir. 2004 yılında ise Anayasa'da devlete bu eşitliğin yaşama geçmesi konusunda yükümlülük getirilmiştir.

2005'te yeni Türk Ceza Kanunu'nun (TCK) yürürlüğe girmiş olması ise büyük ölçüde Kopenhag kriterlerinden doğan yükümlülükler sonucunda gerçekleşmiştir. Esas olarak yeni TCK, kadının kendi bedeni üzerindeki hakkı toplumdaki ve erkekten alıp kendisine vermiştir. Ayrıca, kadına karşı işlenen suçlar aile ve toplum düzenine işlenmiş suçlardan çıkarılıp, kişilere karşı işlenen suçlar kapsamında değerlendirilmiştir. Türkiye'deki kadın hareketinin, kadın haklarının kazanılmasında uzun yıllardır verdiği mücadelenin, AB'ye adaylık sürecinin hızlandırıcı etkisiyle desteklendiğini görüyoruz.

Kadın örgütlerini ilgilendiren bir gelişme de AB'nin çeşitli ülkelerinden kadın örgütlerinin 1990 yılında EWL'yi (Avrupa Kadın Lobisi) kurlmaları olmuştur. EWL AB düzeyinde kadın-erkek eşitliğini sağlama amacıyla çalışan 4000'i aşkın kadın örgütünü bir araya getiren şemsiye bir kuruluş, ayrıca AB fonlarına da desteklenmektedir. Türkiye'de kadın STK'larının bir kısmı, Ka-Der öncülüğünde, 2004 yılında EWL-Türkiye Koordinasyonu'nu kurarak bu şemsiye örgüte dahil olmayı başarmışlardır. Kadın STK'larının içinde olduğu bu oluşum, hem AB'nin kadın hareketiyle olan diyalogunu güçlendirme amacına hizmet etmekte, hem de ülke içinde hükümetlere kadın hakları ile ilgili gereken yasaları değiştirmeleri konusunda, kadın hakları örgütlerinin ellerini güçlendirmektedir.

Birleşmiş Milletler'in Binyıl Kalkınma Hedefleri arasında en geç 2015 yılına kadar her alanda toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması bulunmaktadır. "Kadınların Durumunu Güçlendirmek ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini Sağlamak" başlığı altındaki dört gösterge – Eğitimde cinsiyet oranı, Okur-yazarlıkta cinsiyet oranı, Tarım dışında çalışan ücretli kadınların oranı ve Parlamentoda kadın milletvekillerinin oranı – tüm dünyada ve Türkiye'de kadın örgütlerinin üzerinde çalıştıkları başlıca konuları oluşturmaktadırlar. Eğitimde, ekonomide ve siyasette, kadının nasıl yer alacağı önümüzdeki on yılların temel tartışma konusu olmaya devam edecektir.

¹ TÜİK 2006.

² Dinçer A. & Kolaşın G., 2008. 'Türkiye genç neslini kaybediyor.', betam Araştırma Notu 007

³ TÜSİAD, Kagider. 2008. Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri: 332.

⁴ Arat.Y & Altınay A.G., 2007 Türkiye'de Kadına Yönelik Şiddet, Punto

⁵ İlkaracan P. 2003; Aksu, B. ve A. Günel (der.), 90'larda Türkiye'de Feminizm, İstanbul: İletişim Yayınları 2002

⁶ Tablodaki şiddet başlığı töre cinayetlerini de içine almaktadır.

⁷ İlkaracan, P. 2003. 'Türkiye'de Kadın Hareketleri ve Feminizm', *Toplumsal Hareketler Konuşuyor* içinde, yayına hazırlayan Leyla Sanlı: s. 157-191. Bu yürüyüşü Bağır! Herkes Sesini Duysun! Başlıklı bir

kampanya ve kampanya kapsamında çeşitli faaliyetler takip etti. 1989'da yine çok etkili olan 'Bedenimiz Bizimdir! Cinsel Tacize Hayır!' (Mor İğne) kampanyası, bu sefer kadına karşı cinsel şiddete dikkat çekmek için düzenlendi.

⁸ İbid.p.165

9 İlkkaracan 2003; Aksu, B. ve A. Günel (der.), 90'larda Türkiye'de Feminizm, İstanbul: İletişim Yayınevi 2002)

10 Parker, H.& Baykan, B. G. 2008. 'Türkiye'de Çevre ve Sivil Toplum: Örgütlenme ve Son Eğilimler', betam Araştırma Notu 008